

De oude kerk als bron van inspiratie

Allen die het geloof hadden aanvaard, bleven bijeen en hadden alles gemeenschappelijk. Ze verkochten al hun bezittingen en verdeelden de opbrengst onder degenen die iets nodig hadden. Elke dag kwamen ze trouw en eensgezind samen in de tempel, braken het brood bij elkaar thuis en gebruikten hun maaltijden in een geest van eenvoud en vol vreugde. Ze loofden God en stonden in de gunst bij het hele volk. De Heer breidde hun aantal dagelijks uit met mensen die gered wilden worden.

Handelingen 2:44-47

Als wij in dit hoofdstuk aandacht schenken aan de geschiedenis van de oude kerk, dan heeft dat verschillende redenen.

Na een lange periode van dominantie zijn christenen in onze tijd in een minderheidspositie terecht gekomen. Het kan een gevoel van onwennigheid oproepen om niet meer serieus genomen te worden door de wereld om je heen. De overeenkomst met de oude kerk is, dat christenen toen ook in de minderheid waren. De geschiedenis van de oude kerk kan dus gelovigen helpen om een houding te bepalen in een cultuur die onverschillig of soms zelfs vijandig staat tegenover wat de kerk het meest dierbaar is. Als christenen in onze tijd zich bewust blijven van hun roeping en hun geloof, dan kunnen de beperkingen van het in de minderheid zijn een louterende uitwerking hebben.

De geschiedenis van de oude kerk kan dus een inspiratiebron zijn voor onze moderne tijd. De christenen van de eerste eeuwen waren *radicaal en onaangepast*. 20 Eeuwen later kijken we terug op een beladen geschiedenis. De kerk heeft geen onbezoedeld verleden. Christenen hebben zich gecompromitteerd door zich in te laten met kolonialisme en slavernij. Er hebben godsdienstoorlogen gewoed. In de Rooms-katholieke kerk is een hiërarchie ontstaan, die zich in bepaalde opzichten weinig aantrekt van de oorspronkelijke Bijbelse boodschap. Het celibaat, de plaats van Maria, het primaat van de paus, het staat allemaal ver af van de kerk van de eerste eeuwen. Maar ook de protestantse geschiedenis heeft zwarte bladzijden. Het meest opmerkelijk is de onderlinge verdeeldheid. We kunnen terugkijken op een repeterende breuk van scheuringen, met als gevolg een grote verscheidenheid aan denominaties, die elkaar niet altijd verdragen. In de oude kerk waren ook fracties, toch stellen we vast dat men er na een paar eeuwen in geslaagd is de eenheid te bewaren.

Studie van de oude kerk kan ons dus helpen om de oorspronkelijke boodschap van het christelijk geloof te herontdekken. De radicaliteit van de eerste christenen kan ons inspireren om de lasten van het verleden af te werpen en opnieuw te luisteren naar de boodschap van de apostelen. Er is veel in de kerk van de eerste eeuwen dat een herinnering oproept aan de apostolische tijd. We kunnen de geschiedenis van de oude kerk zien als een commentaar op het Nieuwe Testament. De eerste eeuwen van de kerk illustreren hoe de boodschap van de apostelen bedoeld is. De studie van de geschiedenis van de oude kerk heeft dus *een kritische functie*, in de zin dat duidelijker wordt wat de sterke en zwakke punten zijn van christelijke gemeenschappen in onze tijd, en *een mobiliserende functie*¹: kennis van de kerk in de eerste eeuwen kan gelovigen helpen de vanzelfsprekendheden van de eigen kerkelijke cultuur los te laten en opnieuw de radicale boodschap van het Nieuwe Testament ter harte te nemen.

In het boek Handelingen beschrijft Lukas hoe de kerk zich ontwikkeld heeft vanaf het allereerste begin, toen Jezus opsteeg naar de hemel, totdat Paulus onder begeleiding Rome binnentrekt om daar voorgeleid te worden bij zijn proces. Voor hen die willen kennis maken met het christelijk geloof is het boek Handelingen een heel goede introductie. Handelingen is een inspirerend boek omdat de schrijver Lukas op een heel toegankelijke manier weergeeft hoe God de kerk gezegend heeft. In Hand 3 en 4 leidt de genezing van een verlamde man tot een scherpe controverser. Hand 6 en 7 vertelt hoe Stefanus werd aangevallen en uiteindelijk door een fanatieke menigte werd omgebracht. Vlak voor zijn sterven kreeg hij een ervaring van de hemel. Zijn laatste woorden waren: 'Heer, reken hun deze zonde niet aan!' In Hand 8 wordt het verhaal verteld van Filippus, bij wie velen tot geloof kwamen, vanwege de wonderen die door zijn hand plaats vonden. Door Gods leiding komt Filippus in aanraking met een pelgrim uit Ethiopië, die in zijn reiswagen de profeet Jesaja aan het lezen was. Filippus legt uit dat deze woorden vervuld zijn toen Jezus aan het kruis stierf. Handelingen 10 vertelt het verhaal van Cornelius, die door een droom de opdracht krijgt om Petrus te ontmoeten. In Handelingen 13 beginnen de zendingsreizen van Paulus. Zonder omhaal van woorden vertelt Lukas hoe de kerk gegroeid is en hoe Paulus in de Romeinse wereld kerken oprichtte. In Handelingen 15 lezen we over de eerste synode in de christelijke wereld, waarin een belangrijke controverser op de agenda stond: de vraag of je als christen verplicht bent te houden aan de wetten van het O.T. De beslissing die

---

¹ Een uitdrukking van Pierre Trouillez, *Van Petrus tot Constantijn*, 11.

genomen werd, was dat christenen uit de heidenen hier niet toe verplicht zijn.

Tijdens zijn tweede zendingsreis werd Paulus met Silas gevangengezet. Hoewel ze vastgezet waren in een blok, begonnen ze liederen te zingen terwijl de andere gevangenen luisterden. Door een aardbeving gingen die nacht de deuren van de gevangenis open en konden de gevangenen zo ontsnappen. De bewaker staat op het punt zelfmoord te plegen, als Paulus en Silas hem tegenhouden en met hem spreken over het geloof in Jezus. Dezelfde nacht laat deze man zich dopen. Het is zo maar een greep uit het kleurrijke boek Handelingen.

De periode die direct volgt op de tijd van het Nieuwe Testament noemen we de periode van de Apostolische vaders.

Er is veel verwantschap tussen deze periode en de apostolische tijd. Vele geschriften van die tijd hebben de vorm van een brief. Inhoudelijk zijn de verschillen met de brieven van het Nieuwe Testament niet groot. In de brieven van de Ignatius, Clemens en Polycarpus gaat het om de beleving van het christelijk geloof en om de praktijk van het christen-zijn. Moeilijke dogmatische verhandelingen en speculatieve beschouwingen zul je er niet in vinden. Ignatius schrijft in het begin van de tweede eeuw bijvoorbeeld over het martelaarschap dat hem te wachten staat. Hij verlangt ernaar, maar tegelijkertijd weet hij dat hij zichzelf in toom moet houden:

Ik ben vol gedachten over God, maar ik matig mijzelf, opdat ik niet door mijn trots ten onder ga. Integendeel: ik moet bang zijn om te luisteren naar de mensen die mij ophemelzen.... Ik wil graag lijden, maar ik weet niet of ik het waard ben. Mijn al te vurig verlangen mag niet voor ieder zichtbaar zijn. Ik moet ertegen vechten. Mij past zachtmoedigheid. Dat is het beste verweer tegen de heerser van deze wereld.²

Het Onderwijs van de twaalf apostelen herinnert op een andere manier aan de apostolische tijd. In de brief aan de Efeziërs heeft Paulus het over de kerk die gebouwd is op het fundament van de apostelen en de profeten (Ef 2:20). Paulus bedoelt hier met profeten niet de profeten uit het Oude Testament, maar profeten, die in de kerk van die tijd actief waren. Incidenteel wordt er in het Nieuwe Testament gesproken over de werkzaamheid van profeten (Hand 13:1; 21:9,10). Na verloop van tijd is het profetenambt echter volledig verdwenen uit de kerk. Ongetwijfeld heeft dit te maken met de verwarring en verdeeldheid die profeten kunnen oproepen. Profeten geloven dat op het moment van het uitspreken van de profetie God door hen spreekt. Maar wat als nu blijkt

---

² *Aan de Tralliërs 4*, vertaling A.F.J. Klijn, *De apostolische vaders 1*, Bosch en Keuning, 1966.

dat bij gevoelige onderwerpen deze boodschap toch wel sterk menselijke trekjes vertoont? En wat als de profetie een indirecte boodschap is naar andere leidinggevendenden in de kerk om hun opstelling te wijzigen? De praktijk in sommige Pinkstergemeentes in onze tijd om een profetie eerst aan de voorganger te melden alvorens hem uit te spreken, is wat dat betreft een goede illustratie.

Het interessante is nu dat in het *Onderwijs van de twaalf apostelen* in de eerste helft van de tweede eeuw gesproken wordt over rondreizende profeten. Deze profeten werden hoog geacht, maar er golden wel voorwaarden:

Ze moeten niet langer dan een dag blijven, zo nodig nog een. Wie langer dan drie dagen blijft is een leugenprofeet. Als hij vertrekt moet hij niets meer meenemen dan brood totdat hij weer komt overnachten. Als hij geld vraagt is hij een leugenprofeet.

Als hij zich bij u wil vestigen, moet hij werken voor de kost als hij een vakman is. Als hij geen vakman is, handel dan met hem naar uw eigen inzicht.³

Boeiend is eveneens het indirecte getuigenis over de tijd van de apostelen. Eusebius schrijft in zijn bekende ‘Geschiedenis van de kerk’ over Papias, die voorganger was in de kerk van Hiërapolis in het huidige Turkije. Papias had een passie om in zijn generatie te spreken met hen die de apostelen nog gekend hadden:

Als ik ooit een volgeling van de oudsten ontmoette vroeg ik naar de woorden van de oudsten: wat Andreas zei of Filippus, Thomas, Jacobus, Johannes of Matteüs of een andere leerling van de Heer.... Want ik was van mening dat wat er in de boeken stond mij niet van zoveel nut kon zijn als het levende woord dat nog bestaat.⁴

Een soortgelijk getuigenis komen we tegen bij Irenaeüs als hij vertelt over zijn ontmoeting met Polycarpus:

Toen ik nog een jongen was en bij Polycarpus thuis was.... Ik herinner mij de gebeurtenissen van die tijd scherper dan wat kort geleden gebeurd is. Want wat we als kinderen leren groeit op met de ziel en maakt er deel van uit. Ik weet zelfs van de plaats waar Polycarpus zat en discussieerde..., hoe hij eruit zag... en hoe hij verslag deed van zijn contacten met Johannes en de anderen die de Heer hadden gezien, hoe hij zich hun woorden herinnerde... en over hun wonderen... Ik luisterde gretig.... en maakte aantekeningen, niet op papier, maar in mijn hart...⁵

---

³Uit het *Onderwijs van de twaalf apostelen*, volgens de vertaling van A.F.J. Klijn, *De apostolische vaders, deel 2*, Bosch en Keuning 1967, 11:5 en 12:3,4.

⁴Uit Eusebius, *Ecclesiastical History*, III 39, vertaling van A.F.J. Klijn, *De Apostolische vaders, deel 3*.

⁵eigen (soms vrije) vertaling van Eusebius, *Ecclesiastical History*, V 20

We zijn dit hoofdstuk begonnen met een citaat van Lukas, waarin een bijna idyllisch beeld wordt geschapen van het leven van de oude kerk. Wat Lukas vertelt over het delen van elkaars bezit, is heel opmerkelijk. Het is ingrijpend als mensen van geloof veranderen. Plotseling kunnen familierelaties fundamenteel gewijzigd worden. Maar je bezit verkopen om met anderen te delen?! Misschien is dit wel het meest radicale voorbeeld in het N.T. over hoe levens veranderd worden en hoe er nieuwe vormen van samenleven uitgevonden worden. Wat het communisme niet gelukt is om in afgedwongen vorm te realiseren, wordt hier spontaan in de praktijk gebracht.

Hoe gaan wij om met geld?

De lijn die in het begin van Handelingen is inzet, wordt voortgezet in de oude kerk. In 197 schreef Tertullianus een apologie, een verantwoording van het christelijk geloof. Opmerkelijk is het hoofdstuk, waarin hij schrijft over hoe er in zijn kerk in Carthago (het huidige Tunis) met geld wordt omgegaan.

Ook al is er bij ons een soort kas, toch wordt zij niet bijeen gebracht door verplichte storting. . . . Ieder stelt op een bepaalde dag in de maand een bescheiden bijdrage beschikbaar. Het zijn als het ware de spaarpenningen der vroomheid. Want het wordt niet besteed aan eten en drinken en weezinwekkende zwelgpertijen, maar om armen te voeden en te begraven, tot onderhoud van verweesde jongens en meisjes, van aan huis gebonden bejaarden, van schipbreukelingen, voor hen die tot de mijnen zijn veroordeeld of naar de eilanden verbannen zijn of in kerkers verblijven, voor zover dit althans is om de zaak van Gods volk.... Wij zijn een van hart en ziel en leven dus zonder reserve in gemeenschap van goederen. Alles bij ons is gemeenschappelijk bezit, behalve onze vrouwen.⁶

Het is een passage, die te denken geeft. In onze tijd is het gebruikelijk dat het overgrote deel van het kerkgeld besteed wordt aan salarissen (met name van de voorganger) en aan gebouwen. Tertullianus beschrijft hier dat het kerkgeld in zijn tijd volledig besteed werd aan diaconale doeleinden.

Het is moeilijk te beoordelen of Tertullianus hier misschien een te rooskleurig beeld heeft gegeven van de kerk van zijn tijd. Tenslotte is zijn boek een apologie en van opleiding was Tertullianus advocaat.... Toch staat Tertullianus niet alleen in dit getuigenis. Justinus uit Rome spreekt in zijn apologie ook over geld dat ingezameld wordt voor wezen, weduwen, zieken, gevangenen en andere hulpbehoevenden⁷.

---

⁶ Uit hoofdstuk 39 van de *Apologie* van Tertullianus, vertaling W.F. Dankbaar, *Kerkgeschiedenis*, Wolters Noordhoff, 1974⁶, 24.

⁷ Eerste Apologie, II, 2-4 geciteerd in Trouillez, *Van Petrus tot Constantijn*, 109.

Evenals de joden in het toenmalige Romeinse rijk onderscheidde christenen zich door hun levensstijl van hun omgeving. De reden waarom christenen vervolgd werden was dat ze zich op bepaalde punten niet wilden aanpassen. Ze waren wel bereid om te bidden voor de keizer, maar weigerden hem als een godheid te vereren. Dat christenen dit soms met de dood moesten bekopen, zorgde voor een omslag in de publieke opinie. Men ontdekte dat die christenen met hun dissident gedrag voor de rest onschuldige mensen waren, die hun geloof probeerden toe te passen in de praktijk van het leven. Op een wrede manier vonden ze de dood, maar wat hadden ze eigenlijk voor misdaad begaan?

~~ Het is echter onjuist om een al te donker beeld te scheppen van de Grieks-romeinse wereld. Inderdaad gebruikte Nero de lichamen van veroordeelde christenen als fakkels voor zijn feesten.⁸ Inderdaad leefden er velen met een zwakke seksuele moraal. En inderdaad bestonden in de leiding van het Romeinse Rijk vele intriges. In onze tijd komt het soms voor dat politici moeten aftreden wegens corruptie. In de oudheid was moord in de hoogste kringen niet ongebruikelijk.

Maar we moeten niet alles over een kam scheren. De stoïcijnen bijvoorbeeld riepen op tot naastenliefde; er was een besef van het menselijk tekort en men hoopte op een hiernamaals. Er was niet dus alleen maar hedonisme in de oudheid⁹.

Toch is het niet te gewaagd om op een aantal punten vast te stellen dat het christelijk geloof de wereld heeft veranderd.

In de oudheid was het niet ongebruikelijk om baby's die ongewenst waren te vondeling te leggen. Het lot van deze baby's was meestal de dood. Plato en Aristoteles waren voor legitimatie van kindermoord. Seneca bepleitte het verdrinken van ongewenste kinderen. In de oudste Romeinse wetgeving was het te vondeling leggen van meisjesbaby's en misvormde baby's gelegitimeerd¹⁰. Christenen waren verklaarde tegenstanders van kindermoord en abortus.*¹¹

Ten tweede waren er de schouwspelen. Zoals voetbal tegenwoordig een populaire sport is, zo ging men vroeger vaak naar het theater, waar veroordeelden in het openbaar terecht werden gesteld. Voor de opwinding en het amusement kwamen de massa's dus op de been om te zien hoe weerloze mensen hun einde vonden. Vele christenen in de oudheid zijn op deze manier martelaar geworden. De apologet Tertullianus schreef rond 200 een boek tegen het bezoeken van dit soort

---

⁸ Tacitus, *Annalen*, 15,44

⁹ Trouillez, *Van Petrus tot Constantijn*, 29

¹⁰ Rodney Stark, *De eerste eeuwen*, 127.

¹¹ Rodney Stark, *De eerste eeuwen*, **

schouwspelen.¹² Toen het christelijk geloof na Constantijn meer te zeggen kreeg, was het afgelopen met deze praktijk.

Ten derde is er de boven al genoemde onbaatzuchtigheid. Het meest gedocumenteerde geval van christelijke dienstbaarheid in de oudheid speelt zich af in de 3^e eeuw. Carthago werd in 252-254 getroffen door een epidemie, die in korte tijd een slagveld aanrichtte. Velen vluchtten uit de stad en zochten een veiliger onderkomen. Onder leiding van Cyprianus werd een grootschalige hulpverlening georganiseerd. Voedsel en kleren werden verdeeld en ondanks het gevaar van besmetting verzorgden christenen de zieken in de stad. Zij sloegen dus niet op de vlucht en maakten in hun hulpverlening geen onderscheid tussen christelijke en heidense slachtoffers.¹³ De epidemie was wijd verspreid en maakte ook in Rome en in Alexandrië (Egypte) vele slachtoffers. Bisschop Dionysius van Alexandrië getuigt:

De meesten van onze broeders spaarden zich niet, maar gingen in naastenliefde en broederzin zo ver, dat zij het lot van anderen tot het hunne maakten. Zonder voorzorgen bezochten zij zieken en verzorgden hen als dienaren en helpers van Christus. En zij gingen vol vreugde met hen heen uit het leven; ze werden door anderen met ziekte besmet, kregen die en leden eraan zonder te klagen. En velen stierven na anderen verzorgd en getroost te hebben. Onze beste broeders lieten op deze wijze het leven, een aantal priesters, dieakenen en leken verdienen grote lof...

Hoe geheel tegengesteld was het gedrag van de heidenen. Zij joegen diegenen die het begin van de ziekte vertoonden, weg, zelfs al ging het om mensen die hun het dierbaarst waren. En ze smeten halfdode mensen op straat. Zij wierpen lijken zonder begrafenis als vuilnis weg, om elk contact met de doden te vermijden.¹⁴

Dat de laatste kritiek niet uit de lucht is gegrepen blijkt ook uit de verklaring van keizer Julianus, die de heidense liefdadigheid probeerde te vitaliseren en daarbij de praktijk van de christelijke zorg tot voorbeeld nam¹⁵. De christelijke liefdadigheid had zijn wortels in het besef, dat je als mens in leven en sterven je geborgen mag weten in Gods liefde. In het heidense veelgodendom ontbrak die benadering en de filosofen van die tijd bleven steken in vruchteloze bespiegelingen.¹⁶

---

¹² *Over de publieke spelen*, II, 1-2 en XX, 2 geciteerd door Trouillez, *Van Petrus tot Constantijn*, 248 en R. Stark, *De eerste eeuwen*, 224

¹³ Trouillez, *Van Petrus tot Constantijn*, 263

¹⁴ Eusebius, *Kerkgeschiedenis*, VII, XXII 7,10 geciteerd in Trouillez, *Van Petrus tot Constantijn*, 308 en Rodney Stark, *De eerste eeuwen*, 92.

¹⁵ Trouillez, *Van Petrus...*, 310; Stark, *De eerste eeuwen*, 93

¹⁶ vergelijk Stark, *De eerste eeuwen*, 89, 92, 97 en Trouillez, *Van Petrus...*, 310

Het christelijk geloof kwam dus met een nieuwe boodschap. Toch waren er ook vele gevaren, die de kerk dwongen om weloverwogen keuzes te maken. Het is van belang hier een aantal ontwikkelingen weer te geven. Allereerst is er de beweging van Marcion en de gnostiek, die op een bepaalde manier nog steeds actueel is.

Marcion (geboren rond 85) kwam uit een welgestelde familie, was lid van de kerk van Rome en had die kerk ook een grote som geld geschonken. Hij kwam echter geleidelijk aan op een ander denkspoor dan de leden van zijn kerk. Het uitgangspunt van Marcion was dat de boodschap van Gods liefde, die Jezus predikte, onverenigbaar is met het Oude Testament. In het Oude Testament is God een kwaadwillende, zwakke en zich wrekende schepper. Adam en Eva zijn in het paradijs deze God te slim af door van de verboden boom van kennis van goed en kwaad te eten. In een verloren gegaan geschrift, *De antiithesen*, betoogt Marcion dat het Oude Testament een heel andere boodschap heeft dan het Nieuwe Testament. Elia laat vuur uit de hemel komen om mensen te verdelgen (2 Kon 1:9,10). Maar Jezus verbiedt dat (Luk 9:54). Elisa vervloekt kinderen, maar Jezus zegent ze (2 Kon 2:23 e.v. en Luk 18:15 e.v.). Enzovoorts. Het gevolg van deze benadering was dat Marcion voor een grondige schifting was van de geschriften die voor de kerk heilig waren. Alleen een aantal stukken uit Lukas en Paulus waren voor hem aanvaardbaar. Marcion werd uit de kerk van Rome gezet en kreeg zijn grote gift terug (waar vind je dat tegenwoordig?).

Door de ontdekking van de NagHammadigeschriften in 1945 heeft het onderzoek naar de beweging van de gnostiek een nieuwe impuls gekregen. Het is niet goed mogelijk het gedachtegoed van de gnostiek kort weer te geven. De gnosticus gelooft dat ieder mens een goddelijke vonk in zich heeft: het pneuma. Velen zijn er zich echter niet van bewust. Gnostieke geschriften zijn vaak esoterisch. Alleen ingewijden kunnen het begrijpen. In bepaalde opzichten is de Bijbel een sober boek. We vinden in de Bijbel nauwelijks bespiegelingen over het begin van de wereld, de geestelijke sferen, enz. De gnostieke teksten zijn vol speculaties over de oorsprong van de schepping en de mens en over hoe hij zijn bestemming kan bereiken.

Daarmee verbonden heeft de gnostiek een negatieve visie op het lichamelijke en materiële. Dit maakt deel uit van de tragische wereld, waaruit de ziel van een mens verlost moet worden.

In de gnostiek wordt heel vrij omgegaan met Bijbelse verhalen. Soms is de duiding tegengesteld aan wat we in de Bijbel vinden. In de gnostiek is Jezus niet een verlosser, maar een voorbeeld. In het evangelie van Petrus betreurt de apostel dat Jezus zo vreselijk heeft moeten lijden. Maar Jezus

lacht. Hij heeft helemaal geen pijn gehad. Want hij had niet een echt lichaam zoals wij¹⁷.

In het onlangs ontdekte evangelie van Judas heeft Judas een heldenrol – het tegendeel is het geval in de Bijbelse evangeliën. Een dergelijke vorm van protestexegese komt vaker voor in de gnostieke literatuur. De slang in het paradijs, Kain en de Sodomieten krijgen in de geschriften van de gnostiek soms een sympathieke rol, omdat ze zich verzetten tegen de oudtestamentische God.

De gnostiek is actueel, omdat er tegenwoordig velen zijn die zich aangetrokken voelen tot dit alternatieve geloof dat in de tweede en derde eeuw opbloede. Het is inderdaad verleidelijk om te denken dat het evangelie van Thomas, het geheime boek van Johannes, het evangelie van Petrus, enz. restanten zijn van het oorspronkelijke christendom, dat door de traditionele kerk werd afgewezen. Het omgekeerde is echter het geval. De gnostieke geschriften geven vooral inzicht in hoe men in de tweede en derde eeuw naar een eigentijdse spiritualiteit zocht en veel minder over het optreden van Jezus oorspronkelijk is geweest. De gnostiek is een secundaire stroming die een kritisch oordeel velt over de kerk die het Oude Testament als openbaring blijft erkennen.¹⁸

In onze tijd is het Dan Brown die met zijn Da Vinci-code de grenzen verder verlegt. Volgens hem was Jezus getrouwd met Maria Magdalena en hadden ze samen een kind. Nergens in de gnostieke literatuur wordt iets dergelijks beweerd of verondersteld. Brown beroept zich op een tekst in het Evangelie van Filippus, waarin Jezus Maria Magdalena op de mond kust. Net als in andere gnostieke werken heeft de schrijver van dit evangelie een minachting voor seksualiteit en voortplanting. De kus is dus juist niet een verwijzing naar een liefdesband, maar naar een geestelijke eenheid.¹⁹ Deze uitleg wordt verder bevestigd door het laatste vers van het evangelie van Thomas, waarin Jezus over Maria Magdalena zegt: 'ik zal haar meetrekken om haar mannelijk te maken... Want iedere vrouw die zich mannelijk maakt zal het koninkrijk der hemelen binnengaan.'²⁰

Wat wij hier willen betogen is, dat de keuze die de kerk heeft gemaakt ten opzichte van de gnostiek een logische keuze was. Aan het einde van

---

¹⁷ *Evangelie van Petrus*, VII 3 81,5-24

¹⁸ Zie bijv. R. Roukema, *Jezus, de Gnosis en het dogma*, 161: 'Wie zich aangetrokken voelt tot een van de gnostische visies, geeft daarmee blijk van een *theologische* voorkeur. In historisch opzicht moet van de typisch gnostische visies echter worden gezegd dat zij minder oud en minder oorspronkelijk zijn dan hetgeen in het Nieuwe Testament is te lezen.'

¹⁹ zie verder: www.theology.de/themen/sakrilegmythosmariamagdalena.php

²⁰ Vertaling R. Roukema, *Het evangelie van Thomas*, Meinema 2005.

de tweede eeuw formuleerde Irenaeus van Lyon, de normen waaraan de kerk zich zou moeten houden²¹:

1. De Bijbel als norm voor het geloof. Het Oude Testament was al afgerond in de eerste eeuw en van de apostolische geschriften waren er lijsten, die niet zo veel afwijken van wat wij nu het Nieuwe Testament noemen.
2. De geloofsbelijdenis. Irenaeus omschrijft nadrukkelijk wat voor hem de geloofsbelijdenis is. Deze verklaring stemt in grote lijnen overeen met de Apostolische geloofsbelijdenis, die alle grote kerken erkennen.
3. De apostolische successie. Het laatste criterium is interessant. Als er iemand bij Irenaeus kwam met een onbekend evangelie, dan vroeg Irenaeus: waar heb je dat vandaan? Als het antwoord dan was: gewoon gekocht bij een handelaar, dan was Irenaeus niet tevreden. Dan zou hij zeggen: 'gekocht bij een handelaar – dat klinkt niet zo soliede. Je moet weten: wij hier in Lyon hebben een kerk. We bewaren de geschriften, waarvan wij weten dat ze apostolisch zijn zorgvuldig. Wij als kerk als kerk aan het einde van de tweede eeuw hebben een rechte verbindingslijn met de tijd van de apostelen.' Irenaeus zegt dus: als je met iets nieuws komt, dan moet je bewijzen dat het afkomstig is uit de kring van de apostelen. Het derde criterium van Irenaeus is voor ons uiteraard niet meer houdbaar. En het begrip apostolische successie is nu door het pausdom geannexeerd en daarmee van betekenis veranderd.

We kunnen concluderen dat het de kerk in de eerste twee eeuwen goed gelukt is de overlevering van de apostelen in acht te nemen. In de derde eeuw ontstaan er invloeden, die wat verder af staan van het Nieuwe Testament. Er ontstaat een hiërarchie. De voorganger krijgt meer de rol van een priester. Het kloosterideaal wordt belangrijker en men begint het als moreel hoogstaand te zien om ongetrouwd te blijven en zich op die manier geheel aan God te wijden.²²

Er is nog een zaak waar we op moeten ingaan. De oude kerk wordt gekenmerkt door radicaliteit, eenvoud en dienstbaarheid. In het begin van de tweede helft van de tweede eeuw trad Montanus op. Hij was nog maar net bekeerd toen hij zich als een profeet begon te gedragen. Hij was in zijn geloof strenger, dan de meeste mede christenen in de kerk. Rond Montanus ontstond een beweging, die wij nu een

---

²¹ Zie Meijering, *Geschiedenis van het vroege christendom*, 238-248

²² Meijering, *Geschiedenis van het vroege christendom*, 341-352

opwekkingsbeweging zouden noemen. Geloof in profetie, spreken in de taal van de Heilige Geest en een sterke verwachting van het einde van de wereld, waren kenmerken van de beweging. Hoewel Montanus van zichzelf beweerde dat hij een instrument was, deed hij toch vergaande uitspraken over zichzelf. Hij zag zichzelf als de beloofde Paracleet in Joh 14:16,17. Een van de profetessen in de beweging zei: 'na mij zal geen profeet meer zijn, maar de voleinding'. In Klein Azië vond de beweging van Montanus veel aanhang en verspreidde zich ook over het Romeinse Rijk: Lyon, Rome, Noord Afrika.

Andere afsplitsingen ontstonden als gevolg van vervolgingen. In de eerste eeuwen liep je als christen het risico, dat je je geloof met je leven moest bekopen. Voor sommigen was de druk te hoog. Ze deden hun offer aan de keizer en verklaarden dat ze geen christen waren. Als daarna de vervolging voorbij was, wilden ze na verloop toch terugkeren naar de kerk.

Sommige gelovigen die alle verzoeken hadden weerstaan, vonden dit te ver gaan. Rond 250 ontstond in Rome de afsplitsing van de Novatianen. In Carthago kwam het in het begin van de 4^e eeuw tot een afscheiding onder leiding van Donatus.

Toch is het bijzonder dat het de kerk gelukt is om in de verzoeken van buitenaf en de strijd van binnenuit globaal de eenheid te bewaren.

Protestanten mogen daar bewondering voor hebben. Sinds de Reformatie zijn er vele conflicten geweest die geleid hebben tot de vorming van aparte kerken. Het resultaat is dat er nu strekkingen zijn in het protestantisme die weinig meer met elkaar gemeen hebben.

De les van de geschiedenis zou kunnen zijn dat er scheuringen ontstaan op het moment dat bijzaken tot hoofdzaken worden bestempeld. De bestudering van de kerkgeschiedenis kan ons leren te onderscheiden waar het werkelijk om gaat. Want laten we eerlijk zijn: het wrede spel van de versplintering kan ingezet worden met een schijnbaar onschuldig: IK lees in MIJN bijbel....

© Jart Voortman

